Reflecting Ethics in Iranian Law: The Place of Ethics and Good Faith in Contract Implementation

F. Hosseini Nasab
Department of Private Law, Islamic Azad University of Meybod, Yazd, Iran.

Review article (Narrative Review)

Abstract

Background: Ethics and law share important characteristics. Both are norm-based and specify how things should be. Moral principles are fundamental values that are accepted by the majority of the society based on knowledge of norms and beliefs. Good faith is a moral concept that invites people to do good deeds with good intentions and prevents them from bad intentions and evil actions. Morality belongs to the family of adjectives such as fairness, trust, loyalty, honesty, sincerity, etc. Today, this moral value has gained a great position in the field of laws and social rules and has led the legislators to draft laws based on good intentions. Therefore, in the present research, the researchers tried to discuss the reflection of ethics in Iranian law in the context of the place of ethics and good faith in contract implementation.

Conclusion: The effect of ethics on the legal status of individuals and especially on contracts is a debate that currently occupies the content of many legal articles and books. Ethical execution of the contract is a requirement of the agreement, and unethical behavior is incompatible with the binding principle of the contract, and on this basis, the principle of respect for contracts should always be considered and investigated in connection with the rule of ethics. Therefore, not only the obligee of the contract must have good faith and ethics in the execution of the contract, but each of the contractors must try his part to fulfill the obligations in the best way. In fact, the rule of necessity of ethics in the execution of the contract is the result of the connection between law and ethics, and according to this connection, both parties must behave ethically towards each other and demand the execution of the contract accordingly.

Key words: *Ethics, Good faith, Commitment, Compensation, Contract implementation*

***Corresponding Author**: Hosseini Nasab F. Department of Private Law, Islamic Azad University of Meybod, Yazd, Iran. Email: Fs.hoseininasab11@gmail.com

How to cite: Hosseini Nasab F. Reflecting ethics in iranian law: the place of ethics and good faith in contract implementation. Ethics in Science and Technology. 2025,19(4): 124-130.

Copyright © 2025 Authors. Published by Iranian Association for Ethics in Science and Technology. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license. (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited

Vol. 19, No. 4, 2025

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.16]

انعکاس اخلاق در حقوق ایران: جایگاه اخلاق و حسن نیت در اجرای قرارداد

فاطمه السادات حسینی نسب

دانش آموخته کارشناسی ارشد، گروه حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی میبد، یزد، ایران.

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۰۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۲)

چکیده

زمینه: اخلاق و حقوق در ویژگی های مهمی مشترک هستند. هر دو مبتنی بر هنجار ها هستند و مشخص می کنند اوضاع چگونه باید باشد. اصول اخلاقی، ارزش‌های بنیادینی هستند که بر پایه شناخت هنجارها و اعتقادات، مورد قبول اکثریت جامعه واقع شوند. حسن نیت مفهومی است اخلاقی که اشخاص را به اعمال خیر توأم با نیت نیکو دعوت می کند و آنان را از سوء نیت و اقدامات شریرانه باز می دارد. اخلاق در خانواده افعال وصفاتی چون انصاف، اعتماد، وفاداری، صداقت، اخلاص و... جای می گیرد. امروزه این ارزش اخلاقی جایگاهی شگرف در عرصه حقوق و قواعد اجتماعی کسب کرده و قانونگذاران را به سوی تدوین قوانین بر مبنای حسن نیت هدایت کرده است. از این رو در پژوهش حاضر محققان سعی کردند انعکاس اخلاق در حقوق ایران را در زمینه جایگاه اخلاق و حسن نیت در اجرای قرارداد مورد بحث قرار دهند.

نتیجه گیری: تأثیراخلاق در وضعیت حقوقی اشخاص و بالاخص قراردادها، بحثی است که در وضع کنونی محتوای بسیاری از مقالات و کتب حقوقی را به خود اختصاص داده است. اجرای با اخلاق قرارداد لازمه مفاد تراضی است و رفتار مغایر با اخلاق با اصل الزام‌آور بودن قرارداد ناسازگار است و بر همین اساس، اصل احترام به قراردادها را باید همواره در ارتباط با قاعده اخلاق مورد توجه و بررسی قرار داد. لذا نه تنها متعهد قرارداد باید در اجرای قرارداد حسن نیت و اخلاق داشته باشد، بلکه هر یک از متعاهدین باید به سهم خود سعی کند تا تعهدات به بهترین نحو اجرا شود. در واقع، قاعده لزوم اخلاق در اجرای قرارداد، نتیجه پیوند حقوق و اخلاق است و بنا بر رعایت همین پیوند دو طرف باید در برابر هم با اخلاق رفتار کنند و بر همین اساس، اجرای قرارداد را بخواهند.

کلیدواژگان: اخلاق، حسن‌نیت، تعهد، جبران خسارت، اجرای قرارداد.

سرآغاز

اخلاق[۱] و حقوق[۲] در ویژگی های مهمی مشترک هستند. هر دو مبتنی بر هنجار ها هستند و مشخص می کنند اوضاع چگونه باید باشد. آنها هر دو قواعد و اصولی را ارائه می کنند که برای هدایت عمل در نظر گرفته شده اند. قانون شامل استدلال با ارجاع به اصول کلی و قیاس با احکام قبلی در مورد قانونی بودن اعمال خاص است. بسیاری از مکاتب تئوری اخلاقی[۳]، به ویژه مکاتب فکری کانتی/ دئونتولوژیک و فایده‌گرا، همین‌طور هستند. اما، البته، قانون از یک جنبه آشکار با اخلاق متفاوت است: با استفاده از رویه‌های کاملاً درک شده قابل اجرا است، در حالی که اخلاق چنین نیست، مگر اینکه به عنوان قانون نیز مدون شود. این وجود، قانون و اخلاق به قدری مشابه هستند که شاید به ناچار برخی فکر کنند که اخلاق را می توان کاملاً به مسائل حقوقی تقلیل داد. اما چنین نیست اخلاق بر تعاملات خصوصی و شخصی و حرفه ای حاکم است. قانون بر جامعه به عنوان یک کل حاکم است و اغلب با تعاملات بین افراد غریبه سر و کار دارد.

اخلاق و قانون با هم تفاوت دارند زیرا قانون مستلزم تبعیت مطلق از قواعد و دستورات خود است. قانون دارای اقتدار اجرایی برگرفته از دولت است و روابط افراد با دیگران و با جامعه را تنظیم می کند. در بسیاری موارد سعی می شود موضوعات اخلاقی بسته به مورد در قانون مورد توجه قرار گیرد(۱). که در تحقیق حاضر به شکل موردی جایگاه اخلاق[۴] و حسن نیت در اجرای قرارداد مورد توجه قرار گرفته است.

در حقوق ایران اصلی به عنوان اخلاق در قرارداد پیش‌بینی نشده است. لیکن با مطالعه موارد لزوم اخلاق در حقوق ، می‌توان عرف و عادت را که ضابطه‌ای برای تعیین روابط قراردادی طرفین در حقوق ایران است، جزء در موارد استثنایی وارد در برخی از آرای قضایی، جانشین اخلاق و حسن‌نیت دانست... کمی دقت در موضوع روشن می‌کند که برای تعیین حقوق و تعهدات و روابط طرفین قرارداد، عرف نسبت به اخلاق و حسن‌نیت ضابطه‌ای نهایی و دقیق‌تر است زیرا پس از پذیرش

نویسندهٔ مسئول: نشانی الکترونیکی : **Fs.hoseininasab11@gmail.com**

مقاله مروری (مروری توصیفی)

فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال نوزدهم، شماره ۴، ۱۴۰۳

[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.16]

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

حسن‌نیت، آنگاه که نوبت بـه تشـخیص مصـداق اخـلاق و حسـن‌نیت می‌رسد، عرف باید به عنوان داور نهایی قضاوت کند.»

اخلاق و حسن نیت در مرحله اجرای قرارداد به معنای اجرای قرارداد بـا درستی، راستی، امانت و خودداری از حیله، اغفال و کتمان واقعیت است که همانا جلوه‌ای از جنبه تکلیفی اخلاق (بعـد الزامـی) آن اسـت. بـرای مثال در ماده ۲۷۹ قانون مدنی ایران آمده‌است: «اگر موضوع تعهد، عین شخصی [مال معین] نبوده و کلی باشد، متعهد مجبور نیست که از فـرد اعلای آن ایفاء کند، لیکن از فردی هم که عرفاً معیوب محسوب است، نمی‌تواند بدهد.» به موجب این ماده، شخص باید موضوع تعهد خـود را در وضعیت عرفاً سالم تسلیم کند و حتی نمی‌تواند از موضوع بی‌کیفیـت تعهد خود را ایفاء نماید. همچنین این بعد از قاعده متضمن آن است که در اجرای یک قرارداد، طرفین نباید صرفاً به مـرَ قـانون و ظـاهر الفـاظ اعلام شده در قرارداد بسنده کنند، بلکه به تمام آنچه که قصد آنها به آن تعلق گرفته و همچنین به تعهـدات ناشـی از عـرف، انصـاف و ماهیـت قرارداد نیز پایبند و ملزم هستند. در همین راستا ماده ۲۲۰ قانون مـدنی ایران اشعار می‌دارد: «عقود نـه فقـط متعـاملین [معامله‌کننـدگان] را بـه اجرای چیزی که در آن تصریح شده‌است ملزم می‌نماید، بلکه متعـاملین به کلیه نتایجی هم که به موجب عرف و عادت یا بـه موجـب قـانون از عقد حاصل می‌شود، ملزم می‌باشند.

بحث

مفهوم اخلاق

واژه ی اخلاق جمع خلق است. آدمی موجودی مرکب از جسم مـادی و نفس مجرد است. ویژگی‌های جسـمی انسـان "خَلـق" و ویژگـی‌هـای روحی و نفسانی او "خُلق" نامیده می‌شود. در یک بیان می‌تـوان گفـت خَلق صورت ظاهری انسان و خُلق سیرت باطن انسـان اسـت. اوصـاف حسن و قبیح و ثواب و عتاب به اوصاف صورت باطنی تعلق دارد و ایـن مورد در احادیث بسیاری تکرار شده اسـت. انصـاف اخـلاق و خلـق بـه حسن (نیک) قبح (بد) نشان دهنده آن است که اخلاق به لحـاظ لغـوی متضمن هیچ گونه بار ارزشی مثبت یا منفی نیست، اما در کاربرد عرفـی تنها اشاره به رفتارها و ویژگی های نیکو و پسندیده دارد.

در معنای اصطلاحی اخلاق عبارت است از"حالتی کـه در نفـس رسـوخ یافته و از آن حالت یا ملکه افعال به سهولت و آسانی صادر مـی شـود و نیازی به فکر و تدبیر ندارد(۲). در تعریفی دیگر،" اخلاق عبارت است از مطالعه‌ی فضایل که جزو محسنات رفتار محسـوب مـی شـود(۳). علـم اخلاق از شناخت هنجارها و قواعد دستوری اخلاق گفتگـو مـی کنـد و اینکه بدانیم چه کرداری نیک و درست و پسندیده است و چـه رفتـاری زشت و ناپسند و نادرست است به علم اخـلاق بسـتگی دارد(۴). علمـی است، به آنکه نفس انسانی چگونه خلقی است، اکتساب توانـد کـرد کـه جملگی احوال و افعالی که به اراده از او صادر می‌شود جمیـل و محمـود باشد(۵)."

جایگاه اخلاق و حسن نیت در اجرای قرارداد

روابط قراردادی، مشروعیت موضوع قرارداد، قاعده«اوفوا بالعقود»، قاعده لاضرر، قواعد حاکم بر روابط خانوادگی،رد امانت، اجرای وصـیت، نظـام جبران خسارت[۵] در مسئولیت مـدنی[۶] و قواعـد مجـازات‌هـا و بسـیاری موضوعات دیگر حقوقی همگی مبنایی اخلاقی دارند(۶). تصـور اینکـه قانون به حفظ و بقای قراردادها تأکید می‌کند به این دلیل که مـردم بـر اساس اخلاق، «وفای به عهد[۸]» را ضـروری مـی‌داننـد، تصـور درسـتی نیست بلکه تکامل حقوق با توسل به ارزش‌های اخلاقی[۷] در جهت حفظ و بقای قراردادها و همچنین تحول قاعده اخلاقـی «وفـای بـه عهـد»، ناشی از ارزش چنین اصول اخلاقـی اسـت.«وفای بـه عهـد» ناشـی از ارزش چنین اصول اخلاقی است(۷). ازطرفی بر مبنای سنجش حسـن و قبح افعال انسانی و درونی بودن فعل شخص، قابلیـت سـنجش اعمـال اختیاری بر اساس اخلاق بسیار بیشتر از قواعد حقـوقی اسـت. بـرهمین اساس و توجه به هدف غایی حقوق کـه عـدالت اسـت، شـناخت رفتـار انسان و اعمال ضمانت اجرای حقوقی به ویژه در حوزه قراردادی بـدون توجه به معیارهای اخلاقی، اگر نگوییم غیرممکن ولی دشوار است.

نکته قابل دفاع این است که قواعد کلی حقوقی، بازتـاب دهنـده وجـود ملاحظاتی مبنایی درباره کارآیی قراردادی است. کـارآیی، تنهـا یکـی از چند معیار فهم بنیادی ما از تعاریف اخلاقی حقوق مالکیت نیست، بلکـه مهمترین معیار آن است. برخی معتقدنـد بـه دشـواری مـی‌تـوان معیـار دیگری بجز کارایی برای قواعد حقوقی که مشخص کننده امر اخلاقـی باشد در نظر گرفت(۸). زیرا هرجا ملاحظـات اخلاقـی کارآمـدتر اسـت، بهره‌وری بیشتر و تخلفات کمتر است، در نتیجهٔ توجه به امور اخلاقـی و نهادی، هزینهٔ مبادله کاهش می یابد و بازدهی کل بالا می‌رود.

ارتباط اصول اخلاقی با مفاهیم کارایی و بهره‌وری انکار ناپـذیر اسـت. جامعه ای که مبانی اخلاقی را مانند درستکاری، راستگویی و وفـای بـه عهد، امانت داری[۹]، نوع دوستی[۱۰] و وجود حس ضرورت رسیدگی و توجه به همنوعان، رعایت کند، از نظر اقتصـادی بـه کـاهش هزینـه معاملـه، اجرای مطلوب‌تر قراردادها و در نتیجه افزایش تولیـد، کـارآیی و رفـاه و مطلوبیت منجر می‌شود(۹).

— جایگاه اخلاق حسنه در قراردادها

از آنجا که حقوق، نسبت به امور غیراخلاقی واکنش نشـان مـی دهـد و نظام حقوقی هیچ گاه بی نیاز از اخلاق نبـوده اسـت پـس قراردادهـا و شروطی که با اخلاق حسنه منافات داشته باشد نیـز باطـل اسـت چـون باعث بی‌نظمی جامعه‌ای می‌شوند که طرفین قرارداد در آن زندگی می‌کنند.

ماده ۹۷۵ قانون مدنی اخلاق حسنه را یکی از منابع نظم عمـومی قـرار داده است؛ ولی ماده ۶ قانون آیین دادرسی مـدنی آن را، در کنـار نظـم عمومی، در زمره موانع نفوذ قراردادها مـی آورد و مـی گویـد:« عقـود و قراردادهایی که مخل نظم عمومی یا برخلاف اخلاق حسنه[۱۱] اسـت، در دادگاه قابل ترتیب اثر نیست.»

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.16]

همان بحث ارتباط نظم عمومی و اخلاق حسنه مطرح می گردد، که اساتید حقوق خصوصی معمولاً اخلاق حسنه را چهره خاصی از نظم عمومی دانسته‌اند.(کاتوزیان، ۱۳۸۰، ج۱، ص۱۸۰) افزودن اخلاق حسنه به مفهوم نظم عمومی و قراردادن آن به عنوان یکی از معیارهای محدودیت اصل آزادی قراردادها، به دادرس اجازه می‌دهد تا برای اخلاقی کردن قراردادها پا را از متون فرا گذاشته است.

ماده ۱۹۰ قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران مشروعیت جهت معامله را یکی از شرایط اساسی صحت معامله برشمرده است. ماده ۲۱۷ همین قانون تصریح می کند: «در معامله لازم نیست که جهت آن تصریح شود، ولی اگر تصریح شده باشد باید مشروع باشد و الا معامله باطل است. مراد از نامشروع کلیه اموری است که مخالف اخلاق حسنه باشد.» هرچند به موجب قانون به صورت صریح نهی نشده باشد(۱۰). افزون بر آن، ماده ۹۷۵ قانون مدنی جمهوری اسامی ایران مقرر داشته است: « محکمه نمی‌تواند قوانین خارجی و یا قراردادهای خصوصی را که بر خلاف اخلاق حسنه بوده و یا واسطه جریحه دار کردن احساسات جامعه یا به علت دیگر مخالف با نظم عمومی محسوب می شود، به موقع اجرا گذارد، اگر چه اجرا قوانین مزبور اصولاً مجاز باشد.»

همچنین ماده ۶ قانون آئین دادرسی، در مجموع قوانین سایر کشورها نیز پیش بینی شده و برخی تصریح نموده اند که محاکم هیچ کشوری قراردادهای مغایر اخلاق را اجرا نخواهد کرد(۱۱). مخالفت قرارداد با اخلاق ممکن است در اثر تعارض موضوع آن با قوانین اخلاقی باشد، مانند: خودفروشی یا پیمان مربوط به اداره قمارخانه که در بطلان چنین قراردادهایی تردید نیست، ولی در عمل کمتر اتفاق می افتد که اشخاص به طور مستقیم به اخلاق حسنه تجاوز کنند و نفوذ تعهدهای خویش را به خطر اندازند. بحث درباره غیر اخلاقی بودن پیمان ها بیشتر جایی به میان می آید که موضوع آن مشروع است، ولی هدف از انعقاد آن نقض قوانین اخلاقی است؛ مانند اینکه مالکی خانه خود را برای ایجاد قمارخانه اجاره می دهد یا می فروشد، قراردادی که موضوع آن مشروع است، اما هدف از آن غیر اخلاقی است؛ بنابراین به دلیل مخالفت با اخلاق حسنه باطل است و تشخیص اینکه هدف قراردادی مخالف اخلاق حسنه است به عهده قاضی یا دادرس می باشد. در این قسمت جهت شفافیت بحث اخلاق حسنه، مصادیقی از آن را مطرح می نمائیم:

یکی از مصادیق اخلاق حسنه، قراردادهای مربوط به روابط جنسی نامشروع است. هر قراردادی که برای ایجاد روابط جنسی نامشروع منعقد شود، به دلیل مخالفت با اخلاق حسنه باطل است(۱۲). مانند تعهد پرداخت پول یا هبه یا قرض به عنوان پاداش به زنی که حاضر به همخوابگی با مردی بیگانه شده است، یا تعهداتی که به منظور راضی ساختن او به برقراری روابط نامشروع یا الزام به حفظ آن انجام می شود. همچنین تعهداتی که زمینه ایجاد روابط جنسی بین دو فرد را تسهیل کند(۱۳). نمونه دیگر مصادیق اخلاق حسنه، قراردادی است که برای ایجاد و حفظ اماکن فساد منعقد می شود. این نوع قراردادها هم به دلیل مخالفت با اخلاق حسنه، باطل هستند. مانند فروش و اجاره مال غیرمنقول به منظور دایرکردن قمارخانه، دادن قرض و عاریه برای اداره کردن آن، اجاره کردن اشخاص برای خدمت در فاحشه خانه. مصداق بارز دیگر اخلاق حسنه، قراردادهای مربوط به قمار و گروبندی می باشد(۱۴). قراردادهای مربوط به قمار دو دسته است: یک دسته از آن ها به دلیل مخالفت با قانون امری، باطل است که عبارت از قراردادهایی است که به اصل قمار و گروبندی مربوط می شود؛ چون قانون در این زمینه تصریح دارد. و موادی مانند۶۵۴ قانون مدنی که مقرر می دارد:« قمار وگروبندی باطل و دعاوی راجع به آنها مسموع نخواهد بود.» اما بطلان دسته دیگر به دلیل مخالفت با اخلاق حسنه است، مانند قراردادهایی که به منظور تأمین وسایل قمار و تشویق به آن منعقد می شود.

یکی دیگر از مصادیق مهم اخلاق حسنه، عفت عمومی[۱۲] می باشد. مانند انعقاد قرارداد جهت انتشار عکس و فیلم های مستهجن در سطح جامعه(۱۵). مصداق دیگر اخلاق حسنه، جهت مشروع در معامله، موضوع ماده ۲۱۷ قانون مدنی می باشد. مثال معامله ای برای انتقال یک خانه از طریق بیع برای تشکیل قمارخانه شکل می‌گیرد. توافق طرفین قبل از اینکه از عالم اعتبار در عالم یا محلی برای قوادی خارج پیاده شود، و به نظم عمومی ضرر وارد سازد، در همان مرحله پیدایش به موجب حکم قانون در ماده فوق الذکر به دلیل تعارض با اخلاق حسنه ای که طرفین قرارداد به هر دلیل« چه بخواهند و چه نخواهند» به آن ملتزمند، باطل خواهد بود. البته مشروط بر اینکه این جهت در معامله تصریح گردد وگرنه نمی توان باطن افراد را دریافت و بر این اساس در مورد قرارداد باطنی که فقط جنبه های مشروع آن بروز یافته است، نظر داد(۱۶). یکی از حقوقدانان در ارتباط با اثر و مصادیق اخلاق حسنه چنین می‌گوید: باید دانست که اثراخلاق در نظم روابط جنسی زن و مرد بیش از همه رویدادهای اجتماعی است. بسیاری از قواعد سنتی اخلاق در این زمینه در قوانین نیامده است، در حالی که احترام و نفوذ خود را در میان مردم هنوز دارد. با وجود این، نباید چنین پنداشت که اخلاق در روابط مالی و تعهدهای مدنی نقشی ندارد. زشتی خوردن مال دیگران از راه های نامشروع و لزوم جبران ضرر و منع دست اندازی به مال دیگران و گرفتن اداش و دستمزد در برابر انجام دادن تکالیف اخلاقی[۱۳] و اجتماعی[۱۴] (۱۳). قراردادی که برای رد امانت، ادای قرض و تسلیم مال سرقت شده در برابر مبلغ معینی بسته می شود، قراردادی که موجب فریب دادن دیگری شود مانند مبادله اسناد صوری طلب بین بازرگانان، کسی نمی‌تواند خیانت در امانت از طرف خود را در اثر صلح در باب معاف بودن از دادن صورتحساب و نظایر اینها مباح سازد یا در اثر شرط عدم مسئولیت مجوزی برای تقلب و اضرار عمدی به دیگری بدست آورد(۱۷). و دهها قاعده حقوقی دیگر در جامعه ما ریشه‌های اخلاقی و مذهبی دارد و همه مصداق‌های آن را در قوانین نمی توان یافت.پس برای ابطال قراردادهایی که برخلاف این قواعد است باید به اخلاق حسنه و نظم عمومی و اخلاق روی آورد(۱۸).

— نقش حسن نیت در اجرای قرارداد

در حقوق ایران اصل کلی به نام حسن نیت که طرفین به رعایت رفتار منصفانه و نیکو ملزم نماید، وجود ندارد. در این نظام حقوقی قواعدی به

مقاله مروری (مروری توصیفی)
فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال نوزدهم، شماره ۴، ۱۴۰۳
[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.16]
[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

مانند اصل لزوم، اباحه، رضایی بودن قراردادها و... خود نمایی می کنند که بر تمامی قراردادها به عنوان اصل کلی حکومت داشته و تخطی پذیر نیستند. با اندکی تعمق در می یابیم که در حقوق ایران اصول پذیرفته شده تکلیفی نیست بلکه بیشتر جنبه وضعی دارد و به عنوان مثال، هر گاه قراردادی را دو تن منعقد کنند، قرارداد ایجاد شده فی نفسه لازم و صحیح می باشد بدون اینکه تکلیفی برای متعاقدین مبنی بر لازم نمودن و یا صحت آن پدید آید. اما حسن نیت از این گروه خارج است و قاعده‌ای است تکلیفی که طرفین قرارداد را به یک نوع رفتار ملزم و مکلف می‌کند.

در مرحله اجرای قرارداد نیز همانند مرحله انعقاد، حسن نیت اصل حاکم نیست و نمی‌توان طرفین قرارداد را به رعایت حسن نیت در اجرای قرارداد ملزم کرد چرا که کلیت چنین اصلی از مقررات ایران قابل برداشت نیست و اگر مواردی یافت شود که مبنای آنها حسن نیت باشد در زمره موارد شمول قاعده قرار نمی‌گیرند. حسن نیت نه تنها به عنوان یک قاعده فراگیر در حقوق ایران مورد اشاره قرار نگرفته بلکه در برخی مواد قانونی که از قوانین خارجی اقتباس شده است در ترجمه، اصطلاحات حسن نیت و انصاف حذف شده اند و این خود اماره‌ای است بر اینکه قانونگذار مایل به پذیرش این اصل در حقوق ایران نبوده است(۱۹). ماده ۲۲۰ قانون مدنی مقرر می دارد: «عقود نه فقط متعاملین را به اجرای چیزی که در آن تصریح شده است ملزم می نماید، بلکه متعاملین به کلیه نتایجی هم که به موجب عرف وعادت یا به موجب قانون از عقد حاصل می شود، ملزم می باشند.» این ماده ترجمه‌ی ماده۱۱۳۵ قانون مدنی فرانسه است که بیان می‌دارد: «عقود نه فقط متعاملین را نسبت به چیزی که در آنها تصریح شده ملزم می نماید بلکه آنها را به کلیه نتایجی که انصاف، عرف و عادت یا قانون به اقتضای تعهد قائل است نیز ملزم می کند»

همچنین است ماده ۱۰۳۶ منسوخه قانون مدنی که از ماده ۹۲ قانون مدنی فرانسه اخذ شده بود و به جای عبارات «هزینه هایی که از روی حسن نیت صورت گرفته است عبارت مخارج متعارفه» را به کار برده بود.

با ملاحظه موارد یاد شده این دیدگاه که اصل کلی حسن نیت به طور قطع در حقوق ایران وجود ندارد، تقویت می گردد و این مطلب به ذهن می رسد که قانونگذار ایران مخالف وجود و خودنمایی این اصل، حتی به صورت ضمنی است.

اما در مقابل این دیدگاه، بسیاری از حقوقدانان به لحاظ مقبولیت حسن نیت و ارزش اخلاقی آن از مواد مزبور، نتیجه می گیرند که در اجرای قرارداد حسب مواد ۲۲۰ و۲۲۵ قانون مدنی طرفین باید حسن نیت را رعایت نمایند(۲۰). ممکن است گفته شود که اقدام قانونگذار در حذف واژگان حسن نیت و انصاف نه به سبب عدم مقبولیت و ناسازگاری که به لحاظ ابهام و عدم شناخت مقنن نسبت به این مفاهیم بوده است و همانطور که قانونگذار در موارد بسیاری احتیاط را واجب دانسته (مثلا ، در جعاله که آن را همواره تحت عنوان تعهد آورده و به عقد بودن آن تصریح نکرده است) و به یقین اظهار نظر نکرده اینجا نیز به جای واژه حسن نیت، عرف و عادت را ذکر کرده است.

مع ذلک، این استدلال از ارزش دیدگاه منفی نمی‌کاهد و چیزی را به حسن نیت و پذیرش آن در حقوق ایران اضافه نمی کند. اکثریت حقوقدانان ایرانی که در آثار خود به حسن نیت اشاره کرده اند، سعی وافر در استنباط حسن نیت از قوانین موضوعه ایران کرده اند که بتوانند حسن نیت را واجد مدرک و پشتوانه نشان دهند.

مصطفی عدل که خود از نخستین شارحان قانون مدنی و عضو کمیسیون تدوین بوده است، ماده ۲۲۰ قانون مدنی را مستند اجرای با حسن نیت قرارداد می داند (۲۰). برخی دیگر نظر داده اند که مواد ۲۲۰ و ۲۲۵ با محتوای یکسان و هماهنگ در مقام بیان یک حقیقت بوده و رعایت حسن نیت را در اجرای عقود تضمین می کنند(۲۱). پاره ای از نویسندگان نیز در بحث از تأثیر حسن نیت در تفسیر و تکمیل قرارداد به طور ضمنی اجرای با حسن نیت قرارداد را از لوازم عرفی قرارداد می دانند و معتقدند که قرارداد باید با حسن نیت اجرا شود بدون آنکه منبع و مبنایی را برای آن ذکر کنند(۲۲). در نهایت، یکی از مؤلفین حقوقی می نویسد که در حقوق ایران عرف و عادت که ضابطه ای برای تعیین روابط قراردادی طرفین است جز در موارد استثنایی وارد در برخی آراء قضایی می تواند جانشین حسن نیت باشد. نامبرده در ادامه، مقررات مواد ۲۲۰و۲۲۵و ۲۷۹ قانون مدنی را به عنوان مصادیق اعمال اصل حسن نیت معرفی می کند(۲۳).

– ضمانت اجرای حسن نیت در قرارداد

چنانکه گفته شد، حسن نیت به عنوان اصل الزام آور و موجد تکلیف، متضمن تعهدات و وظایفی برای طرفین در جریان تشکیل، اجرا، تفسیر و اعمال حقوق ناشی از قرارداد است. به عبارت دیگر، طرفین باید با رعایت حسن نیت، مذاکرات قراردادی را آغاز کرده، در صورت توافق قرارداد را امضا کنند. همچنین لازم است در تفسیر و اجرای آن نیز با حسن نیت عمل کنند.

بنابراین، یکی از مسائل اساسی راجع به حسن نیت، موضوع ضمانت اجرای تخلف از این اصل در هریک از مراحل قرارداد است. به بیان دیگر، ضمانت اجرای نقض هریک از تعهدات ناشی از این اصل (به عنوان نمونه، تعهد به افشا و دادن اطلاعات اساسی، عدم عدول از ایجاب، عدم قطع ناگهانی و با سوءنیت مذاکرات، تعهد به همکاری، تعهد به صداقت، وفاداری و عدم توسل به فریب و نیرنگ و تقلب در جریان اجرای قرارداد و...) چیست و در این صورت چه حقوق یا ساز و کار جبرانی و حمایتی برای طرف مقابل با حسن نیت ایجاد می‌شود؟ و مسئولیت نقض کننده حسن نیت چیست؟

به طورکلی، دو ضمانت اجرای عمده برای نقض این اصل می توان ذکر کرد که موضوع بند نخست و بند دوم زیر است: در بند اول ساز و کارهای خاتمه دهنده قرارداد مانند فسخ، ابطال یا بطلان قرارداد مورد بررسی قرار گرفته و در بند دوم، مسئولیت طرف خاطی به جبران خسارات وارده بیان شده است.

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.16]

مقاله مروری (مروری توصیفی)

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال نوزدهم، شماره ۴، ۱۴۰۳

[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.16]

بند اول: پایان دادن به قرارداد

خاتمه دادن به قرارداد از طریق فسخ یا ابطال آن توسط طرف مقابل و یا اعلام بطلان و بی اعتباری قرارداد در قانون یا رویه قضایی دادگاه ها و مراجع داوری از ابزارهای حقوقی به کار گرفته شده به عنوان ضمانت اجرای نقض حسن نیت یا اقدام مغایر با حسن نیت است؛ بدین ترتیب که قانونگذار در مواردی بر مبنای نقض تعهد لزوم رعایت حسن نیت در قرارداد، برای طرف متضرر از این تخلف، حق فسخ یا ابطال قرارداد را پیش بینی کرده و یا به طورکلی قرارداد را باطل و بی اثر اعلام کرده است.

حق فسخ یا ابطال قرارداد ممکن است مبتنی بر عدم انجام تعهد و یا قصور در انجام آن توسط طرف مقابل از سوی قانونگذار مقرر شده و یا در خود قرارداد به طور مطلق یا در شرایطی خاص برای یکی از طرفین پیش بینی شده باشد.

قرارداد بیمه، نمونه بارز قرارداد مبتنی بر حسن نیت است. در این قرارداد، رعایت حد اعلای حسن نیت از جانب طرفین به ویژه بیمه گزار ضروری و اجتناب ناپذیراست. بر این اساس، بیمه گزار باید تمام مسائل اساسی و حقایق مؤثر در قرارداد بیمه را در هنگام امضای آن افشا کند. ضمانت اجرای عدم افشا یا کتمان حقایق، ایجاد حق فسخ یا ابطال قرارداد و یا در مواردی بطلان قرارداد است. ماده ۱۲ قانون بیمه ایران مصوب ۱۳۱۶ در این رابطه مقررمی دارد: «هرگاه بیمه گذار عمداً از اظهار مطالبی خودداری کند یا عمداً اظهارات کاذبه بنماید و مطالب اظهار نشده و یا اظهارات کاذبه طوری باشد که موضوع خطر را تغییر داده یا از اهمیت آن در نظر بیمه گر بکاهد عقد بیمه باطل خواهد بود.» همچنین ماده ۱۳قانون مزبور بر اثر نقض غیرعمدی تعهدات ناشی از اصل حداکثرحسن نیت حق فسخ قرارداد را برای بیمه گر پیش بینی کرده است. در این ماده آمده است:« اگر خودداری از اظهار مطالب یا اظهارات خلاف واقع از روی عمد نباشد عقد بیمه باطل نمی شود. در این صورت هرگاه مطلب اظهار نشده یا اظهار خلاف واقع قبل از وقوع حادثه معلوم شود بیمه گر حق دارد یا اضافه حق بیمه را از بیمه گذار در صورت رضایت او دریافت داشته قرارداد را ابقا کند و یا قرارداد بیمه را فسخ کند ..»

بند دوم: جبران خسارات

حکم به جبران خسارات پرکاربردترین ضمانت اجرای عدم رعایت حسن نیت یا رفتار مغایر باحسن نیت در مراحل مذاکره، انعقاد و اجرای قرارداد یا در اعمال حقوق ناشی از آن است. در طول مذاکرات مقدماتی و تشکیل قرارداد، به دلیل عدم وجود یک رابطه قراردادی بین طرفین، ضمانت اجراهایی چون حق فسخ، ابطال یا استناد به بطلان قرارداد موضوعیت ندارد و لذا در این مرحله، ضمانت اجرای نقض حسن نیت یا رفتار خلاف حسن نیت، مانند قطع ناگهانی مذاکرات، عدول با سوء نیت از ایجاب، افشای اطلاعات و اسراری که در نتیجه مذاکرات قبلی به دست آمده و مانند آن، حکم به جبران خسارات وارد به طرف مقابل است.

بنابراین پس از تشکیل قرارداد و به عبارتی در اجرای قرارداد و اعمال حقوق ناشی از آن نیز ضمانت اجرای جبران خسارت قابل استفاده است.چنان که قبلاً گفتیم در پایان دادن به قرارداد و اعمال سایر حقوق منبعث از قرارداد یا قانون نیز طرفین باید حسن نیت را رعایت کنند. بنابراین، عدم رعایت حسن نیت در استناد به حقوق و ضمانت اجراهای مزبور ممکن است منجر به عدم اعتبار اعمال حق مزبور و محکومیت به جبران خسارات وارد گردد(۲۴).

نتیجه گیری

مباحثی همچون تعهد اخلاقی[۱۵]، طبیعی و اراده‌ی یکجانبه در ارتباط نزدیک با یکدیگر هستند. حقوق تعهدات به عنوان فنی‌ترین بخش حقوق یکی از جاهایی است که تصور تعریف اخلاق در وهله اول بعید به نظر می‌رسد. ریپر به خوبی در آثار حقوقی خویش چگونگی برقراری ارتباط بین این دو مفهوم را نشان داده است. اراده‌ی یکجانبه می‌تواند به تعهدات طبیعی و اخلاقی چهره‌ی حقوقی بدهد و آثار لازم را بر آنها مترتب سازد.

در حوزه قراردادها در حقوق ایران، اصل اخلاق بدان مفهوم که موضوع بحث محافل حقوقی و رویه قضایی محاکم غربی است مورد پذیرش مقنن و رویه قضایی قرار نگرفته و موارد بیان شده که بر پذیرش این مفهوم دلالت دارند تنها در خصوص مورد خویش قابل اعمال هستند و نمی توان از آنها یک اصل کلی و فراگیر در قراردادها استنتاج کرد. با این حال به پشتوانه وجود ریشه های فقهی و مبانی اخلاقی، عقلی و عرفی در این اصل و تأثیراتی که این منابع در روابط حقوقی و حقوق اشخاص دارند، به نظر می رسد قانونگذار به کلیت این موضوع بی اعتنا نبوده و آن را در روح قوانین و مقررات ملحوظ داشته است. امروزه با رشد پرشتاب روابط اقتصادی و تجاری در صحنه های داخلی و بین المللی شناسایی صریح اخلاق و حسن نیت و فرض وجود آن در روابط اقتصادی، امری اجتناب ناپذیر است؛ چنان که محاکم قضایی و دیوان های داوری بین المللی در موارد فراوانی با استناد به این اصل، قراردادها و معاهدات بین المللی را تفسیر و مبادرت به صدور حکم کرده اند. انتظار می رود دستگاه قانونگذاری ما نیز در پاسخ به این نیاز حقوقی و در جهت انطباق بیشتر قوانین جاری با حقوق زنده دنیا، با درج صریح این اصل کلی در قوانین موضوعه، موجبات پویایی و توسعه قواعد عمومی قراردادها و حقوق اسلامی را فراهم سازد.

ملاحظه‌های اخلاقی

در پژوهش حاضر حق معنوی مولفین آثار مورد احترام قرار گرفته و قوانین تعارض منافع کاملا مورد توجه قرار گرفته است.

واژه نامه

1. Ethics	اخلاق
2. Law	حقوق

3. Ethical theory	تئوری اخلاقی
4. Position of ethics	جایگاه اخلاق
5. Compensation	جبران خسارت
6. Civil liability	مسئولیت مدنی
7. Ethical values	ارزش های اخلاقی
8. Commitment	وفای به عهد
9. Bailment	امانت داری
10. Altruism	نوع دوستی
11. Good moral	اخلاق حسنه
12. Dignity	عفت عمومی
13. Ethical tasks	تکالیف اخلاقی
14. Social tasks	تکالیف اجتماعی
15. Ethical commitment	تعهد اخلاقی

References

1. Cook ML. Reflections on the relationship between law and ethics. Adelaide Law Review, 2019; 40(2): 485-503.
2. Fakher G, Bahadori Jahromi S, Delshad A, Rasekh K. The relationship between components of ethical governance and social capital. Int. J. Ethics Soc 2024; 5 (4) :51-57. Doi: 10.22034/5.4.51
3. Safarian H, Shidaeiyan Arani M. Ethics and Law: The place of fairness in fair proceedings. Int. J. Ethics Soc 2024; 5 (4) :15-25. Doi: 10.22034/5.4.15
4. Garshasbi A, Maleki J, Asgharian M. Ethical challenges of arbitration in iranian law. Ethics in Science and Technology 2024; 18 (4) :37-43. (In Persian). Dor: 20.1001.1.22517634.1402.18.4.5.8
5. Rezaei M, Pilevar M. Ethical dimensions of non-responsibility condition in Iranian law and international law. Ethics in Science and Technology 2024; 18 (4) :31-36 (In Persian). Dor: 20.1001.1.22517634.1402.18.4.4.7
6. Ghorbannia N. Pursuit of right and justice. 1st ed. Tehran: Majd Publication. 2015. (In Persian).
7. Stevenson S. Principles of economic analysis of law. Translated by Esmaeili M. Tehran: Center for Islamic Shura Council. 2009. (in Persian).
8. Demsetz H. Ethics and efficiency in property rights systems. Time, Uncertainty and Disequilibrium: Explorations of Austrian Themes, 1979.
9. Alizadeh A, Zamani M, Dadgar Y. An economic approach to morals in contract law. *Islamic Law*, 2022; 18(71): 253-282. (In Persian).
10. Key Nia M. Basic principles of law. 1st ed. Tehran: Tehran University Press. 1969. (In Persian).
11. Parvizi R. The approach of Iranian subject law to the theory of public order and good ethics. [M.A. thesis]. University of Tabriz. 2016. (In Persian).
12. Emami A, Abdi S. Analysis of legal jurisprudential bases of the condition of non-contractual liability. Qom Educational Complex Journal, 1999; 1(2): 1-10. (In Persian).
13. Katoozian N. Civil rights, general rules of contracts. 4th ed. Tehran: Sahami Enteshar Publication. 2001. (In Persian).
14. Ahmadi Nezhad S, Rajabzadeh Estahbanati A, Moradi H. Investigating the process and effects of intent and satisfaction in traditional and electronic transactions. International Legal Research Journal, 2020; 13(50): 179-199. Doi: 10.30495/alr.2021.677721
15. Rah Peyk H. Introduction to legal science. 6th ed. Tehran: Khrsandi Publication. 2009. (In Persian).
16. Elsan M. The position of intention in the interpretation of contracts. Kanoon Magezine, 2006; 65: 3-5. (In Persian).
17. Ripert G. Les forces creatrices du droit ,Reimpression. 2nd ed. Paris: L.G.D.J. 1998.
18. Hajaliakbar, M., Yaghouti, E. An Analysis of the Position of Good Ethics in Imami Jurisprudence and the Iranian Legal System. Culmination of Law, 2022; 8(1): 127-152. doi: https://doi.org/10.22034/thdad.2022.525597.1714
19. Asghari Aghmashhadi F, Abouei HR. The good faith in the performance of a contract under English law and Iranian law. Law Quarterly, 2010; 40(2). Dor: 20.1001.1.25885618.1389.40.2.1.4
20. Salehi Rad M. Good faith in the implementation of contracts and its works. Dadgostar Legal Journal, 1999; 63(26): 83-116. (In Persian).
21. Sahebi M. Interpretation of contracts in private law. 1st ed. Tehran: Ghoghnoos Publication. 1997. (In Persian).
22. Aliabadi A. Creation and collapse of obligations arising from contracts in Islamic law. 2nd ed. Tehran: Tehran University Press. 2002. (In Persian).
23. Shahidi A. Effects of contracts and obligations. 1st ed. Tehran: Majd Publication. 2003. (In Persian).
24. Ebrahimi, Y. A Comparative Study on the Notion and Effects of Good faith in Formation, Interpretation and Performance of Contracts Yahya. International Law Review, 2010; 26(41): 61-90. doi: 10.22066/cilamag.2009.17285.

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.16]